

NECCÂR, Hüseyin b. Muhammed

câr'ın kurduğu sistemi Cehmiyye ve Dirârîyye ile birlikte Cebriyye başlığı altında ele alarak Rey yöresinde bulunan Mu'tezile'nin çoğunluğunun kendisine bağlı bulunduğunu kaydeder (*el-Milel*, I, 88). Diğerleri, onu Mu'tezile'ye ilhak ettiği gibi ehl-i isbât yani Allah'ın sıfatlarını, kaderi yahut Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul eden bir kimse olarak da göstermektedir. Neccâr'ın fikirlerinden bir kısmı Ehl-i sünnet'in ve Mu'tezile'nin, bir kısmı da diğer fırkaların düşünceleriyle uygunluk arz etmektedir. Neccâr, bazı konularda Mu'tezile'ye kesin muhalefet etmiş bulunmasına rağmen bir kısım düşünceleri teşekkül devrindeki itizâl ekolü üzerinde etkili olmuş, ortaya koyduğu akfî deliller Sünnî âlimlerine kendi sistemlerini savunmaları hususunda kolaylık sağlamıştır. Bütün bunlar dikkate alındığı takdirde Neccâr'ın ve kurduğu ekolün belirli bir mezhep bünyesinde yer almadığı ve kendi düşünceleri çerçevesinde münferit bir konum taşıdığı görülür. İbnü'n-Nedîm, Neccâr'a nisbet edilen ve hepsinin kelâm-la ilgili olduğu anlaşılan yirmi dört eserin listesini vermektedir (*el-Fihrist*, s. 229).

BİBLİYOGRAFYA :

Hayyât, *el-İntişâr*, s. 16, 98; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 135-136, 415-416, ayrıca bk. İndeks; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 512-514; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 229; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 207-211; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), II, 266; III, 33; IV, 80; Neseffî, *Tebşîrâtü'l-edille* (Salamé), bk. İndeks; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 88-90; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğîyye*, I, 447; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 250-253; A. S. Tritton, *İslâm Kelâmı* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1983, s. 74-76; H. S. Nyberg – [Khalil 'Athâmina], "al-Nadjdâr", *EP* (İng.), VII, 866-868; Mustafa Öz, "Dirâr b. Amr", *DİA*, IX, 275. MUSTAFA ÖZ

NECCÂR, Muhammed Ali

(محمد على النجّار)

Muhammed b. Ali en-Neccâr
(1895-1965)Arap diline ve sözlüğe dair
çalışmalarıyla tanınan
Mısırlı âlim.

20 Aralık 1895'te Mısır'ın Buhayre vilâyetine (muhafaza) bağlı İtâyilbârûd kazasının Muînâ köyünde doğdu. İlk eğitimini burada aldı. Babasının Ezher'e hoca olarak tayin edilmesi üzerine ailesiyle birlikte Kahire'ye gitti. Kur'an-ı Kerim hifzini tamamladıktan sonra 1908'de Ezher'e kaydoldu. Buradaki öğrenimini 1925'te tamamladı ve 1926'da Zekâzîk'taki Ma'he-

dül-Ezher'e İslâm tarihi hocası tayin edildi. Ardından Kahire'ye nakledilerek Külliyyetü'l-lugati'l-Arabiyye'de ders verdi ve 1960 yılında emekli oluncaya kadar burada çalıştı. 1956'da Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'ye üye seçilen Muhammed Ali, üniversite hocalığının yanı sıra sözlük çalışmaları ile Arap dili ve edebiyatına dair araştırmalar yaptı, çeşitli komisyonlarda görev aldı. 1965 yılında Bağdat'ta gerçekleştirilen Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye toplantısından dönerken uçağa bineceği esnada vefat etti.

Eserleri. A) Telif. 1. *Luğaviyyât*. Müellifin Arap dili ve edebiyatı hakkındaki yazılarından oluşmaktadır (Kahire 1950, 1986). 2. *Muḥâdarât 'ani'l-aḥḫâ'i'l-luğaviyye-ti's-şâ'î'a* (I-II, baskı yeri yok, 1959-1960). Dirâsâtü'l-Arabiyye ve'l-lugaviyye bölümünde verdiği derslerin notlarıdır. B) Tahkik. 1. Tâceddin es-Sübki, *Mu'îdün-ni'âm ve mübîdün-nikâm* (Ebû Zeyd Şelebî ve Muhammed Ebü'l-Uyûn ile birlikte; Kahire 1948, 1993). 2. İbn Cinnî, *el-Ḥaşâ'îş* (I-III, Kahire 1371-1376/1952-1956; Beyrut 1983). 3. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Ḳur'âni'l-Kerim ve i'râbuh* (Ahmed Yûsuf Necâfî ile birlikte, I-II, Kahire 1955, 1966, 2001; Beyrut, ts.). III. cilt Abdülfetâh İsmâil Şelebî ve Ali Necdî Nâsîf tarafından tahkik edilmiştir. 4. Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî* (11. cilt, Abdülhalîm en-Neccâr ile birlikte, Kahire 1385/1965). 5. Firûzâbâdî, *Beşâ'irü zevi't-temyîz fi le-tâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz* (I-VI, Kahire 1964-1973; Beyrut, ts.; V ve VI. ciltleri Abdülalîm et-Tahâvî tarafından tahkik edilmiştir). 6. İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam* (Kahire 1393/1973; Neccâr eserin VII. cildinin tahkikini yapmıştır). C) Gözden geçirdiği tahkikler. 1. Mufaddal b. Seleme, *el-Fâhîr fi'l-emşâl* (nşr. Abdülalîm et-Tahâvî, Kahire 1380/1960). 2. Muhyiddin b. Abdüzzâhir, *Teşrîfû'l-eyyâm ve'l-ʿuşûr fi sîreti'l-Meliki'l-Manşûr* (nşr. Murâd Kâmil, Kahire 1961). 3. İbn Hacer el-Askalânî, *Tebşîrû'l-müntebih bi-taḥrîri'l-müştebih* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire 1383-1386/1964-1967). 4. Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hüccce fi 'illeli'l-ḳur'âti's-sebʿ* (nşr. Ali Necdî Nâsîf – Abdülhalîm en-Neccâr – Abdülfetâh Şiblî, Kahire [1964]). 5. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Teḫzîbü'l-luğa* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire 1964-1967). Muhammed Ali, Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye tarafından neşredilen *el-Mu'cemü'l-vasîf*, *el-Mu'cemü'l-kebir* ve *Mu'cemü'el-fâzî'l-Ḳur'âni'l-Kerim*'i hazırlayan komisyonda yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 308; M. Mehdî Allâm, *el-Mecma'ıyyûn fi ḥamsîne 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 299-301; M. Muhyiddin Abdülhamîd, "eş-Şeyḫ Muhammed 'Alî en-Neccâr", *MMLA*, XXII/1 (1967), s. 213-217; Mahmûd Şit Hattâb, "eş-Şeyḫ Muhammed 'Alî en-Neccâr", *a.e.*, s. 226-228.

HİLAL GÖRGÜN

NECCÂRİYYE

(النجّارية)

Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr'ın
(ö. 230/845 civarı)
kurduğu kelâm ekolü.

Kurucusunun adına nisbetle Hüseyniyye olarak da anılır. Abbâsî halifelerinden Me'mûn döneminde (813-833) gelişip tanınmış bir fırkadır. Mezhepler tarihi müellifleri, Neccârîyye'nin fırka sınıflandırmasındaki yeri konusunda farklı görüşler ileri sürmüş, bazıları onu Mu'tezile'den, bazıları Mürcie'den yahut Cebriyye'den saymıştır. Bu durum, Neccârîyye doktrininin diğer fırkaların düşünce sistemindeki meselelerle önemli ölçüde paralellik, hatta bazan aynılık göstermesinden ve belirli bir mezhep bünyesinde yer almayıp kendi düşünceleri çerçevesinde münferit bir fırka oluşundan kaynaklanmaktadır. Neccârîyye'de birçok hususta Mu'tezile'den farklı düşünülmesine rağmen halku'l-Kur'an meselesinde paralel fikirler ileri sürülmüş ve temsilcileri mihne hareketine katılmıştır. Bu ekol mensupları, Mütevekkil-Alellah devrinde (847-861) mihneye son verilerek başlatılan karşı hareket sonucunda Bağdat ve Irak sınırlarının dışına çıkarılmaları üzerine Rey, Taberistan ve Cürcân yörelerine gitmişlerdir. Buralarda yerleşen ve halkın büyük kısmını kendisine bağlayan Neccârîyye IV. (X.) yüzyılda bu bölgelerdeki büyük gruplardan biri olarak görülmektedir. Bu arada Bağdat'ta kalan fırka mensupları kendi aralarında küçük gruplara ayrılmalarına rağmen burada Neccârîyye doktrini tamamen ortadan kalkmış değildir.

Allah'ın birliği telakkisi, ayrıca hayat, ilim, kudret, irade gibi sıfat kalıbında olmayan mâna sıfatlarının nefyi konusunda Mu'tezile'nin düşüncesini benimseyen Neccârîyye, kader ve kulların fiilleriyle ilgili hususlarda Mürcie ve Ehl-i sünnet'e yaklaşmaktadır. Buna göre Allah hayır, şer, fayda ve zararın dileycisidir. O'nun mürid olması başkası tarafından zorlanmaması ve hâkimiyet altına alınmaması demektir. Allah'ın mülkünde O'nun dilediğinden başka hiçbir şey cereyan etmez, vaktinde ola-

çağını bildiği şeyler vakti gelince ortaya çıkar, olmayacağını bildiği şeyler de vücutta gelmez. Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu kabul eden Neccâriyye, O'nun kalpte bulunan mârifeti göze tahvil etmesi ve kulun bununla Allah'ı bilmesinin rûyet diye isimlendirilmesinin câiz olduğu görüşündedir. Allah'ın kelâmının hâdis olduğu hususunda Mu'tezile ile aynı fikri paylaşımlarına rağmen bazı konularda onlardan ayrılmışlardır. Bizzat Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr'ın ifadesine göre Allah, kelâmdan âciz olmamak mânâsında her zaman (bi'l-kuvve) mütakellim olup O'nun beşerî idrake sunulan kelâmı muhdes konumundadır. İlâhî kelâm okunduğunda araz, yazıldığında ise cisimdir (Şehristânî, I, 89). İnsanların işlemediği iyi ve kötü fiiller Allah tarafından yaratılır, kul ise bu fiilleri iktisap eder. Kulun hâdis kudretinin tesirini benimseyen Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr buna tıpkı Eş'arî'de olduğu gibi kesb adını vermektedir. İstîtâat (fiili yapabileme gücü) ise fiilden önce olmayıp Mâtürîdî ve Eş'arî'de görüldüğü gibi fiille beraberdir. Allah'ın yardımı fiilin ortaya çıkacağı esnada onunla birlikte doğar. Hayır ve şerrin kudret veya istîtâatı ayrı ayrı şeylerdir. Bir anlık mevcudiyeti bulunan istîtâat var olduğunda fiil var olur, yok olduğunda fiil de yok olur. İmanı ortaya çıkaran istîtâat tevfiq, istikamet, fazilet, nimet, ihsan ve hidayettir; küfrü ortaya çıkaran istîtâat ise sapıklık, yardım-sız bırakılma (hızlân), belâ ve şerdir. Mümin inanan ve doğru yola eriştirilmiş olan bir kimsedir; Allah ona yardım ve hidayet lutfetmiştir. Kâfir ise terk edilmiştir. Allah onu dalâlete sevk etmiş, kalbini mühürlemiş, küfrünü yaratmış ve ona salah vermemiştir.

Allah'ın âhirette çocuklara azap etmesi câiz olduğu gibi azap etmeyerek sonsuz lutfu bulunması da câizdir. Allah bütün kâfirlere lutfu muamele etseydi hepsi iman ederdi. O'nun kâfirleri nazarı olarak böyle bir muamele tâbi tutması imkân dahilindedir. Allah kâfirlere üstesinden glemeyecekleri ameller yüklemiştir, ancak bu onların tabiatında mevcut olan herhangi bir acz veya kusurdan dolayı değildir. İnsanın irade, ilim, küfür, iman, hareket ve sükûn türünden fiilleri başkasından değil kendinden meydana gelir, tevellüd yoluyla hiçbir şey gerçekleşmez. İman tasdikten ibarettir. Büyük günah işleyen ve bu hal üzere ölen kimseler bundan dolayı ceza görmelerine rağmen cehennemden çıkarmaları gerekir, zira ebedî olarak orada kalma konusunda kâfirlerle aynı muamele tâbi tutulmaları adaletsizliktir. Ölen veya

öldürülen kimse eceliyle ölmüş veya öldürülmüş olur. Allah insanları hem helâl hem haramla rızıklandırır.

Neccâriyye, hemen her fırkada görüldüğü gibi temel meselelerde mezhebe bağlı kalmakla birlikte tâli hususlarda değişik fikirler ileri süren Burgüsiyye, Za'ferânîyye ve Müstedrike adlı fırkalara ayrılmıştır. Muhammed b. İsa el-Burgüs'a nisbet edilen Burgüsiyye dolaylı fiilleri Allah'ın objelerde gizlediği tabiata hamletmiş, ayrıca bir fiili iktisap edenin o fiilin fâili olarak adlandırılmayacağını ileri sürüp mezhebin bu noktadaki doktrinine muhalefet etmiştir. Ebû Abdullah İbnü'z-Za'ferânî'ye mensup olanların oluşturduğu Za'ferânîyye, ilâhî kelâmın mahlûk olduğunu söyleyen Neccâriyye doktrinine karşı çıkarak Allah'ın gayri olan her şeyin mahlûk sayıldığını, fakat zâtın gayri olan kelâmın mahlûk olduğunu söylemenin küfre götürceğini iddia etmek gibi çelişkili bir fikir ileri sürmüştü ve bu konuda Rey civarındaki Mu'tezile'ye aşırı bir düşmanlık göstermiştir. Za'ferânîyye'den doğduğu anlaşılan ve seleflerinin kavrayamadığı şeyleri kendilerinin bildiğini söyleyen Müstedrike mensupları ise Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylemeyi câiz görmüşler, bu arada ilk müslüman nesillere karşı büyük bir hayranlık duyduklarını belirtmişlerdir. Neccâriyye, görüşleri sonraki dönemlere intikal etmeden ortadan kalkmış bir ekoldür.

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Ma'kâlât* (Ritter), s. 283-285; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 512, 513; Bağdâdî, *el-Farq* (Abdülhamîd), s. 207-211; a.mlf., *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 334; İsferyâni, *et-Teşîr* (Kevserî), s. 14, 16, 61-62; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 67-68; a.mlf., *eş-Şâmil* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr v.dğr.), İskenderiye 1969, s. 148, 292-293; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 88-90; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 250-253, 255; W. Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran*, Albany 1988, s. 29; M. Cevâd Meşkûr, *Mevsû'atü'l-fırakâ'l-İslâmiyye*, Beyrut 1415/1995, s. 498-499; Kâmil 'Athâmina, "al-Nadjdâriyya", *El²* (İng.), VII, 868; Abbâs Zir-yâb, "Burgüsiyye", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1378/2000, III, 127-129.

MUSTAFA ÖZ

NECCÂRZÂDE RİZÂ EFENDİ

(ö. 1159/1746)

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi, şair.

1090 (1679) yılında dünyaya geldi. Asıl adı Mustafa Rızâ'dır. Müridlerinden Ömer Nüzhet Efendi onun Şebinkarahisar'da doğduğunu, aynı yıl ailesinin İstanbul'a göç

ettiğini, babası İbrâhim Efendi'nin bu sırada öldüğünü kaydeder. Râmiz ve Sâlim gibi tezkire müellifleri ise İstanbul Beşiktaş'ta doğduğu konusunda birleşir. Neccârzâde, Üsküdar'da başladığı tahsilini Beşiktaş'ta Sinan Paşa Medresesi'nde sürdürdü. Bir yandan da hat dersleri alarak bu alanda kendini yetiştirdi. Hüdâyî Âsitanesi şeyhi Yâkub Afvî'nin tavsiyesiyle Celvetî şeyhi Mustafa Fenâyî'ye intisap etti, seyrü sülûkünü tamamlayıp hilâfet aldı. Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi Mesnevîhan Mehmed Memiş Efendi'den *Meşnevî* okudu. Bu yıllarda kitap istinsah ederek geçimini sağlamaya çalıştı.

1121'de (1710) Ruslar'a karşı savaş ilân edildiğinde gazâyâ katılmak üzere Osmanlı kuvvetlerinin toplandığı Edirne'ye gitti. Burada Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Arapzâde Mehmed İlmî Efendi'nin müridi oldu ve Şevval 1123'te (Kasım 1711) hilâfet aldı. Ertesi yıl İstanbul'a döndü. Bir süre Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camii'nde imamlık yaptı. Caminin yanında bulunan ve daha sonra kendi adıyla anılacak olan tekkeyi ihya ederek irşad faaliyetine başladı. Uzun yıllar faaliyetini sürdüren Neccârzâde 1153'te (1740) deniz yoluyla hacca gitmek üzere oğlu ve halifesi Mehmed Sıddık Efendi ile birlikte İstanbul'dan ayrıldı. Gemi Mısır'a uğradığında Vali Hekimoğlu Ali Paşa tarafından misafir edildi. Hac dönüşü Şam'da Hz. Yahyâ ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin türbelerini ziyaret etti. Ardından Anadolu'ya geçti ve Mevlânâ, Nasreddin Hoca, Seyyid Battal Gazi ve Eşrefoğlu Rûmî'nin türbelerini ziyaret edip İstanbul'a ulaştı. Neccârzâde 15 Muharrem 1159'da (7 Şubat 1746) vefat etti ve tekkesinin haziresine defnedildi. Vefatına, "Rızâ göçtü cihandan" ibaresi tarih düşürülmüş, kabrinin üzerine daha sonra bir türbe inşa edilmiştir. Türbenin kitabesinden 1286 (1869) yılında yenilendiği anlaşılmaktadır. Neccârzâde çok sayıdaki na'tlarıyla tanınır. Onun ayrıca inşa, müsiği ve hat sanatlarında geniş bilgi sahibi olduğu kaydedilmektedir. Ömer Nüzhet Efendi, *Menkabetü'l-evliyâyîyye fi ahvâlî'r-Rizâiyye* adıyla bir eser kaleme almış ve bu eser Neccârzâde'nin *Terceme-i Muhtasarü'l-velâyeyi*yle birlikte basılmıştır (İstanbul 1273, s. 67-108). Neccârzâde'den sonra oğlu Mehmed Sıddık Efendi ve Sıddık Efendi'nin damadı İsmâil Hakkı Efendi tekkede postnişin olmuşlardır.

Eserleri. 1. *Divan* (İstanbul 1262). Tevhid, münâcât ve na't tarzı şiirler içeren